Nicolas Poussin (1594-1665), *Triumf Ovidiův*, Galleria Corsini v Římě

ROMA AVREA MMXVII

OVIDIOVSKÉ KONTEXTY A INSPIRACE

Kolokvium k 2000. výročí úmrtí P. Ovidia Nasona

Praha, FF UK, Hybernská 3, podkroví Šporkova paláce (místnost H303)
30. listopadu – 2. prosince 2017

Kolokvium se koná s laskavou podporou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

Věnováno Evě Kuťákové
k životnímu jubileu

ANOTACE PŘÍSPĚVKŮ

30. listopadu 2017

15:00 … zahájení kolokvia
MARTIN BAŽIL, jménem ÚŘLS FF UK a organizátorů

I. SEKCE: OVIDIUS A JEHO MILOSTNÁ POEZIE

předsedající: MARTIN BAŽIL

15:15 … JIŘÍ ŠUBRT (Katedra klasické filologie FF UP, Olomouc):
Pojetí milenky v Ovidiově sbírce Amores

Příspěvek se pokouší definovat ideál elegické milenky tak, jak je prezentován v Ovidiově sbírce *Amores*. Na základě analýzy několika klíčových básní, v nichž Ovidiova Corinna vystupuje, se snaží sestavit základní přehled fyzických kvalit, jež ji předurčují pro její roli elegické *femme fatale*. Jak se ukazuje, i když Ovidiova *puella* nese všechny základní znaky elegické *dura domina*, v některých aspektech se pozdně augustovský básník od zavedených žánrových konvencí odchyluje a při popisu svého ženského protějšku je mnohem konkrétnější než jeho elegičtí předchůdci. Obraz jeho milenky tak působí zdánlivě realističtějším a lidštějším dojmem, než tomu bylo v předchozí tradici tohoto básnického žánru. Přestože i jeho *puella* je především literárním konstruktem, který naplňuje dobový ideál krásy, neváhá ji básník v některých případech sesadit z piedestalu a ukázat ji i v méně lichotivých situacích, jež jí dodávají iluze větší životnosti a demaskují její roli kruté dominy jako pouhou literární konvenci.

15:35 … BARBORA KRYLOVÁ (Mnichov):
Intertextuální provokace: aluze na epiku v Ars amatoria a Remediích

Příspěvek se zabývá otázkou, jakým způsobem a k jakým účelům používá Ovidius aluze na epiku ve svých dílech *Ars amatoria a Remedia amoris.* Už sám fakt, že v eroticky a zároveň parodicky zaměřených textech systematicky ilustruje probíraná témata pomocí mytologických paralel, které mají své kořeny ve „vysokých" literárních žánrech, jakým je typicky epika, představuje otevřenou provokaci vůči oficiální ideologii augustovské doby s jejím důrazem na obnovu „starých dobrých mravů" a hodnot a literárním příklonem právě k epice. Nejvyostřenějším příkladem této „otevřené" provokativní strategie je časté využití obecně známých motivů a postav (jako např. Achillea a Hektora) z nejoceňovanějších a nejdůstojnějších epických děl antiky (jako je *Ilias* nebo Enniovy *Annales,* které v Ovidiově době sloužily jako školní četba) k exemplifikaci sexuálně explicitních pasáží (jako je např. závěr 2. a 3. knihy *Ars amatoria*).

Příspěvek se pokusí ukázat, že se Ovidius neomezuje jen na tuto „otevřenou" strategii, nýbrž že s epickým materiálem pracuje podstatně subtilněji a že tím zároveň zachází v míře provokativnosti výrazně dále, než je na první pohled patrné. V aluzích na *Iliadu* totiž odkazuje na konkrétní, současníkům dobře známá homérská místa a formule, jejichž rekontextualizací implicitně „obohacuje" svůj explicitní text, čímž značně zvyšuje jeho často už tak vysokou míru obscenity a tím i jeho provokativní potenciál, a zároveň tak podává obscénní „reinterpretaci" původního textu *Iliady*. Toto hledání potenciálních dvojsmyslů v homérském textu lze do jisté míry považovat za intelektuální hru se čtenářem, která je jedním literárních příkladů v římské společnosti značně oblíbených „slovních přestřelek" a vtipných odpovědí (*urbanitas, verbivelitatio, apte dicta, versus fescennini* v širším slova smyslu etc.), jejichž principem je právě neočekávaná reinterpretace využívající slovní hříčky, dvojsmysly apod.
V této souvislosti se nabízí otázka, jakého ideálního čtenáře má Ovidius na mysli a především jak hluboké znalosti homérského textu by tento ideální čtenář měl – a naopak neměl – mít. Ukazuje se, že Ovidius u čtenáře předpokládá přibližně „solidní školní znalosti" – vycházející z kánonu školní četby *Iliady,* jehož přibližný rozsah lze odhadovat podle antických scholií k *Iliadě,* ale zároveň podstatně ovlivněné pozdější antickou intepretací Homéra jakož i „dalšími literárními osudy" homérských postav v antické literatuře – ale nikoli nutně znalosti tento kánon přesahující, což dokládají aluze, v nichž Ovidius buď „překrucuje" – pravděpodobně úmyslně – homérský text a směšuje původně nesouvisející místa nebo které velmi dobře fungují v kontextu pozdějšího literárního života homérských postav, ale vztaženy na vlastní text Iliady by byly nejen chybné a nefunkční, ale zároveň by mohly Ovidia stavět do nepříliš lichotivého světla (a otvírat tak možnost literárního „odvetného útoku" na něj samotného).

15:55 … diskuse k I. sekci

16:15 … přestávka

II. SEKCE: OVIDIUS V KONTEXTU DOBOVÉ EPIKY A KLASICKÉ VÝUKY LATINY

předsedající: MARTIN BAŽIL

16:30 … MICHAL CTIBOR (Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha):

Proč postavy spí? Narativní funkce spánku (kromě věšteckých snů) v Aeneidě, Proměnách a Fasti

Příspěvek se zaměří na to, proč Ovidius a další římští autoři (zejm. Vergilius) nechávají své postavy usnout, resp. proč líčí jejich spánek. Je nabíledni, že autoři často nechávají postavy spát proto, aby mohli líčit jejich sny (např. sny věštecké). Ještě častěji však postavy usínají proto, aby jim bylo ublíženo: je možné je zabít, okrást, znásilnit, obejít, svázat, ustřihnout jim jejich kadeř, vypíchnout jediné oko, vynořit se z koně v jejich městě či párat z látky, na jejíž dopletení čekají (naratologicky je to vše téměř totéž). Určitou variantnost propůjčuje této funkci spánku to, že pokusy zavraždit, okrást (atd.) spícího jsou někdy úspěšné, někdy neúspěšné, někdy slouží jako rozuzlení příběhu, někdy slouží okradení spícího jako počátek vyšetřování krádeže, někdy slouží jen charakterizaci postavy jakožto zvrácené. O tom, že nechat postavu usnout je skutečně technickým naratologickým prostředkem, svědčí zejména to, že epika zcela pomíjí komickou funkci spánku (někdo usne v nevhodný moment či chrápe), která naopak dominuje v Plautových komediích. Ostatně jak je možné okrást Herkula, když je tak silný? Buď lstí (což může udělat jedině mazaná postava), nebo když se Herkules dívá na opačnou stranu (což může provést jedině postava se sebevražednými sklony), anebo když spí (což může provést téměř každý, kdo je jen trochu lakotný). Ve svém příspěvku se také pokusím poukázat na určitá *topoi*, např. uspávání stráží (Arga, Kerbera) či chytání uspaných mořských a říčních bohů a bohyň.

16:50 … KARLA VYMĚTALOVÁ (Ústav historických věd FPF SU, Opava):

Ovidius jako autor „povinné" četby na gymnasiích

Publius Ovidius Naso patřil ke kmenovým autorům povinné četby na klasických i reformních gymnasiích po roce 1848, a to jak té praktikované ve vyučování, tak i domácí. Cílem příspěvku je zodpovědět, kterým dílům byla dávána přednost, jakými metodickými zásadami se četba řídila i zhodnotit postavení, které Ovidius a jeho dílo mezi ostatními povinnými autory měl.

17:10 … diskuse k II. sekci

VERNISÁŽ VÝSTAVY „PROMĚNY OVIDIA VE SLOVECH A OBRAZECH"

17:30 … úvodní slovo zástupce FF UK a autorů, slavnostní přípitek

autoři výstavy: RADKA NOKKALA MILTOVÁ, LENKA VACINOVÁ, MARTIN BAŽIL

18:15 … hudební překvapení

PŘEDNÁŠKA JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ

18:30 … DANA SVOBODOVÁ:

Jak sdělit kouzlo Ovidia? Příspěvek k věčné aproximaci

Ve svém příspěvku se autorka snaží na základě vlastní zkušenosti s překladem některých Ovidiových děl (*Heroides*, *Medicamina faciei femin/e/ae, Remedia amoris, Ars amatoria, Metamorphoses*) poukázat na zásadní překážky v možnosti uspokojivého překladu básnického díla vůbec a Ovidiova konkrétně. Vedle nekompatibility metrických systémů (antického časoměrného vs. českého sylabotónického) se jako problém jeví zejména individuální zkušenost a vkus jak překladatele, tak příjemce (příjemců!) překladu. Možná ale právě ona nejednoznačnost či rozostřenost, jimiž je obestřen jak překlad, tak originál, dávají překladu jakés takés placet, a to přestože se nikdy nejedná o věrnou kopii originálu (které ostatně není potřeba) a že v části příjemců se daný pokus nesetkává s nadšením. V příspěvku jsou na krátkých ukázkách konfrontovány některé starší přístupy s řešeními autorky, jejíž vývoj od počátečního důrazu na formální systémovost až k volbě volného verše dokumentuje nedefinitivnost názoru na „ideální" řešení.

1. prosince 2017

III. SEKCE: OVIDIUS A POZDNĚANTICKÁ POEZIE

předsedající: JIŘÍ ŠUBRT

10:00 … MARTIN BAŽIL (Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha):

Prosby z dálky. Optatianus, Dracontius a Ovidiova exilová poezie

Ve svých básních z vyhnanství Ovidius vytvořil novou žánrovou variantu elegie – spojil ji s mluvním aktem prosby, přesněji prosby o milost, kterou odsouzený odesílá (ve formě dopisu) tomu, kdo o jeho odsouzení rozhodl. Dva pozdněantičtí básníci, Optatianus za Constantina a Dracontius ve vandalské Africe pozdního 5. století, podobně jako on píší svým vládcům a prosí je o zmírnění či odpuštění svého trestu. Příspěvek si klade otázku, do jaké míry přitom vycházejí z Ovidiova básnického gesta a inspirují se jím při formulování svých vlastních proseb z dálky.

10:20 … MARIE OKÁČOVÁ (Centrum jazykového vzdělávání při LF MU, Brno):

Ozvěny Ovidiových Proměn v narativní technice pozdně antických mytologických centonů z Vergilia

Ovidiovo dílo představovalo mimořádně bohatý pramen inspirace pro autory různých literárních forem. Zcela zvláštní výzvou byla recepce Ovidiova odkazu pro tvůrce pozdně antických centonů, kteří se vyjadřovali výhradně prostřednictvím Vergiliových veršů. I přesto – nebo možná spíše právě proto – je v těchto mozaikových básních složených z citátů z Vergilia patrná mnohotvárná a leckdy rafinovaná ovidiovská inspirace, jež prochází napříč tematickými i žánrovými oblastmi, od Probiny biblické epiky přes Hosidiovo drama *Medea* až po Ausoniovy erotické verše. Snad nejintenzivnější ovidiovský nádech nesou tři drobná mytologická epyllia s více či méně akcentovaným motivem proměny – *Narcissus*, *Progne et Philomela* a *Europa* (*Anth. Lat.* 9, 13 a 14 Riese). Adaptace Ovidiova zpracování příslušných mýtů v *Proměnách* (*Met.* III, 339–510; VI, 412–674; II, 833–875) tady probíhá rozmanitými způsoby – převzetím motivického a lexikálního repertoáru, mytologických východisek a paradigmat, ale třeba i nápodobou celkové atmosféry vyprávění. I přes svou různorodost přitom všechny tyto tři centony uplatňují podobný narativní postup, spočívající v intertextuálním a/nebo motivickém zakotvení či rámování příběhu formou cyklické kompozice. Otázkou k zodpovězení zůstává, nakolik se jedná o specifikum mytologických centonů, případně centonární techniky jako takové, a nakolik jde o vliv fenoménu cyklického vyprávění, jak jej s drobnou epikou unikátním a osobitým způsobem spojil právě Ovidius v *Proměnách*.

10:40 … JANA ENGELBRECHTOVÁ (Katedra historie FF UP, Olomouc):

Radegunda Amalafridovi – Ovidiovy Heroides u básníka Venantia Fortunata

Venantius Fortunatus bývá někdy označován jako poslední antický, jindy jako první středověký básník a ve své tvorbě jako by spojoval oba světy. Rovněž svým osudem a putováním z Ravenny – místa, kde ještě vzkvétaly antické tradice – ke dvorům romanizovaných merovejských panovníků, až k postu biskupa v Poitiers, naznačuje cestu od antické klasiky k raně středověkému křesťanskému světu.

Venantius Fortunatus pocházel ze severní Itálie, své vzdělání získal v Ravenně na rétorských a právnických školách. Kolem roku 565, asi ve svých třiceti letech, se vydal do Galie, která byla tehdy spravována králi z tzv. merovejské dynastie. Svým básnickým uměním si získal jejich přízeň a několik následujících let strávil na jejich dvorech. Jeho posledním působištěm bylo město Tours, jehož biskup Řehoř se stal Fortunatovým přítelem a podporovatelem, a také Poitiers, kde Fortunatus navštěvoval klášter Svatého kříže a udržoval důvěrné přátelství s jeho zakladatelkou Radegundou a abatyší Anežkou.

Ve svém příspěvku se chci zabývat Fortunatovou básní *De excidio Thuringiae*, která je básnickým listem Radegundy jejímu bratranci Amalafridovi. Svojí formální vytříbeností i tematickým zaměřením – vzkaz opuštěné ženy jejímu příteli, se řadí po bok Ovidiových *Heroides*. Radegunda zde vystupuje jako ovidiovská hrdinka vyrvaná z domácího prostředí, opuštěná všemi blízkými a vystavená nemilosrdnému osudu.

Ovidiovská inspirace je u Fortunata patrná nejen v této básni, ale prostupuje celou jeho tvorbou.

11:00 … diskuse k III. sekci

11:30 … polední pauza

IV. SEKCE: OVIDIUS V KONTEXTU HISTORICKÉM A FILOSOFICKÉM

předsedající: VÁCLAV MAREK

13:00 … JARMILA BEDNAŘÍKOVÁ (Ústav klasických studií FF MU, Brno):

Ovidiovy Fasti jako historický pramen

Fasti jsou nejen pramenem k historickým událostem a kultovním svátkům, které byly vzpomínány a slaveny v první polovině římského úředního roku, ale dodávají též informace o některých institucích politických, jejich významu a vývoji. Doplňují tak vhodně např. vědomosti, které máme z konce republikánského období hlavně z Ciceronových spisů o sněmech zvaných *comitia curiata*, celkově vypovídají o vzájemné vazbě římské politiky a náboženství, o sakralitě moci představitelů Říma, naopak nedávají odpověď na některé otázky, které by čtenář od pramene očekával (např. proč Římané tzv. *dies bissextus* vkládali 24. února), protože již v jeho době byl důvod zřejmě značně zamlžen). Příspěvek vyzvedne z uvedeného Ovidiova díla tyto a podobně informace.

13:20 … IVAN PRCHLÍK (Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha):

Antonius a Brutus literáty, aneb Ovidiův možný příspěvek k dějinám literatury

V úvodní básni *Listů z Pontu* ubezpečuje Ovidius svého přítele, že přechovávat jeho nové básně nemůže být nebezpečné, když jsou v Římě dostupné i spisy Antoniovy a Brutovy. Pečliví němečtí filologové 19. stol. proto nelenili a obdivuhodně shromáždili všechny zmínky, odkazy či aluze na literární činnost těchto postav, které jsou samozřejmě všeobecně známé především jako političtí odpůrci Octavianovi a už výrazně méně, či spíše vůbec, jako autoři literárních děl. Na základě informací, které z toho vyplynuly, bývala později příslušná pasáž Ovidiova díla komentována a v jeho formulaci dokonce konkrétněji identifikovány některé spisy Antoniovy či Brutovy. Vzájemné propojení těchto informací s Ovidiovou formulací a jejím kontextem je však spíše problematické, a proto se tento příspěvek, při vší opatrnosti, kterou „faktografická“ interpretace básnického textu vyžaduje, pokusí na základě Ovidiovy formulace a kontextu, do něhož je zasazena, dospět k uspokojivější představě, jaké spisy Antoniovy a Brutovy asi mohl mít na mysli.

13:40 … PETER FRAŇO (Katedra filozofie a aplikovanej filozofie FF UCM, Trnava):

Pythagorova reč v 15. knihe Ovidiovho diela Metamorphoses a Empedoklés

Pythagorova reč v pätnástej knihe Ovidiovho diela *Metamorphoses* (Ovid. *Met*. XV, 75–478) sa zaoberá básnickým výkladom niektorých základných princípov pythagorejského učenia (napr. náuky o *metempsychósis*). Viaceré verše z tejto textovej časti sú paralelné k niektorým hexametrom Empedoklovho eposu. V našom príspevku sa budeme zaoberať otázkou, z akého dôvodu Ovidius vkladá túto reč do úst Pythagora, napriek tomu, že sa po obsahovej a formálnej stránke veľmi podobá niektorým pasážam z Empedokla. V ďalšej časti sa budeme venovať vzájomnému porovnávaniu paralelných miest v oboch eposoch (napr. *Met*. XV, 60–64; DK B 129; XV, 63–64: B 17; 21; XV, 75–76; 459–468: B 136; 137; XV, 93: B 139, 2; XV, 96–103: B 128; XV, 102: B 130; XV, 111–126: B 128, 8). Na základe prezentovaných faktov sa budeme snažiť odpovedať na otázku, či možno stanovisko Philipa Hardieho, ktorý v kontexte uvažovania o tejto problematike, hovorí o tzv. „Empedoklovom epose", považovať za plauzibilné.

14:00 … diskuse k IV. sekci

14:30 … přestávka

V. SEKCE: OVIDIOVY PROMĚNY A VÝTVARNÉ UMĚNÍ

předsedající: IVA ADÁMKOVÁ

14:45 … RADKA NOKKALA MILTOVÁ (Seminář dějin umění FF MU, Brno):

Český překlad Ovidiových Metamorfóz a chrudimský malíř Josef Ceregetti.

K významu Ovidiových Metamorfóz pro barokní umělce

Rukopis nejstaršího známého překladu Ovidiových *Metamorfóz* do češtiny, chovaný ve sbírkách Národního muzea v Praze, poutá po několik desetiletí badatelskou pozornost a dnes je možné jeho původ již přesně lokalizovat a jeho text autorsky zařadit. S ohledem na několik okolností je zřejmé, že pražský rukopis lze přesvědčivě spojit s dílem chrudimského malíře Josefa Ceregettiho (1722–1799). Celá skupina Ceregettiho rukopisů (v chrudimském Regionálním muzeu k nim náleží ještě překlad části příběhů *Tisíce a jedné noci*, chrudimská kronika *Historia chrudimská* a dva přepisy *Mandevillova cestopisu* a ve vídeňské Österreichische Nationalbibliothek překlad římských dějin) vykazuje shodné paleografické a jazykové charakteristiky, popřípadě kresby zřetelně spojitelné s rukopisem malíře. Poslední podpůrný argument atribuce překladu Ovidia představuje fakt, že vlastníkem rukopisu byl královéhradecký kanovník a bývalý chrudimský děkan Josef Stanislav Urban, který jej roku 1824 daroval Národnímu muzeu v Praze.

Skutečnost, že za autorstvím jediného českého překladu *Metamorfóz* stojí malíř, se zdá být příznačná z mnoha důvodů a vyvolává mnoho dalších otázek. Předně v rámci nejužšího kontextu spjatého se samotným autorem, kde lze spekulovat o funkci daného rukopisu a motivaci, která vedla nepříliš majetného provinčního malíře k překládání Ovidia. Daný příklad ale otevírá širší pole úvah nad rolí, kterou *Metamorfózy* sehrávaly pro umělce v raném novověku. Které edice náležely k těm nejzásadnějším a nejvyužívanějším a která se pravděpodobně stala Ceregettiho předlohou? Jak malířovy preference zapadají do širšího proudu recepce Ovidia v barokním období?

15:05 … PETR VALENTA (Oddělení vývoje jazyka ÚJČ AV ČR, Praha / Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha):

O předloze Ceregettiho překladu Ovidiových Proměn (diskusní příspěvek)

Příspěvek se bude týkat předlohy nejstaršího známého českého překladu Ovidiových *Proměn*, jehož autorem byl identifikován malíř Josef Antonín Ceregetti (1722–1799). Referát přispěje na poli bádání o konkrétní předloze a pokusí se dokázat, že německá předloha Johann Wilhelm Baur, *Des vortrefflichen römischen Poëtens Publii Ovidii Nasonis Metamorphoseon* (vytistkl Wolff Detleffsen, 1709 v Augšpurku), na kterou poukázal již Karel Svoboda (viz Svoboda, K., *České zpracování Ovidiových „Proměn" z XVIII. století*. Philosophica 1957, 3/2, s. 1–31), je s největší pravděpodobností konkrétním tiskem, jejž Ceregetti překládal. Po úvodu, který se zaměří na vývoj a současný stav bádání, bude následovat hlavní část; ta se bude zabývat samotnými texty. Nejprve bude velice stručně předvedena grafická stránka českého rukopisu (sama o sobě je totiž důležitým faktorem k určení datace a autorství, a tedy by neměla být opomenuta) a analyzován charakter obou exemplářů z hlediska řazení bájí, dřevorytů v německé edici apod.; následovat bude jazyková analýza českého a německého textu (s odbočkami k latině), kde na několika vybraných ukázkách bude demonstrována jasná paralela mezi německou předlohou a českým překladem. Na závěr příspěvku bude představen problémem, kterým zůstává Ceregettiho předmluva („*Život Ovidia Nazona*"), jež není součástí Baurovy německé edice; bude však vyslovena hypotéza, odkud mohl Ceregetti tento text čerpat, a to opět na základě komparace se staršími tisky.

15:20 … BARBARA POKORNÁ (Centrum jazykového vzdělávání FF UP, Olomouc):

Proměny Ovidiových Proměn

Nejpopulárnější z Ovidiových prací, právem nazývána „biblí malířů", měla zásadní vliv na výtvarné umění již od raného novověku, kdy vznikaly první ilustrovaná vydání tohoto díla. Příspěvek se pokusí na příkladu několika děl ze sbírky obrazů Arcibiskupského zámku v Kroměříži propojit malířské ztvárnění mýtů s konkrétními místy v originálním textu a poukázat na případné „proměny" Ovidiova díla. Je zřejmé, že malíři prezentovali příběh, nikoli text, protože ne vždy byli vzděláni natolik, aby mohli bez problémů číst latinský originál. Tyto okolnosti často posouvají příběh do jiné roviny a zároveň ho propojují se soudobými reáliemi.

15:40 … diskuse k V. sekci

2. prosince 2017

VI. SEKCE: OVIDIUS A STŘEDOVĚKÁ VERNAKULÁRNÍ LITERATURA

předsedající: JAN KALIVODA

9:00 … MATOUŠ JALUŠKA (Oddělení starší literatury ÚČL AV ČR, Praha / Ústav české literatury a komparatistiky FF UK, Praha):

Šťastná proměna, jež si zasloužila takového míti Pisatele! Překonávání Ovidia v Románu o Růži

V příspěvku se zaměřím na Ovidiovy *Proměny* jakožto hypotext vrcholně středověkého francouzského *Románu o Růži*, a to zejména na souvislost tělesných proměn a spásy, jak ji prezentuje autor druhé části textu, Jean de Meun. Mým cílem je ukázat, že čtení první části *Románu*, připisované Guillaumovi de Lorris, jakožto „starého zákona" lásky ve srovnání s Jeanovým zákonem novým, umožňuje v *Románu* shledat unikátní způsob „moralizace" Ovidiových vyprávění (zejm. toho o Narkissovi, u nějž milostné poblouznění v *Románu* začíná, a toho s Pygmalionem, jímž celý sen končí) spočívající v jejich převodu do světa, který je tělesný (a tedy hříšný a smrtelný) i vykoupený zároveň.

9:20 … MARTIN ŠORM (Centrum medievistických studií FLÚ AV ČR, Praha / Ústav českých dějin FF UK, Praha):

Překlad Proměn a proměna jako překlad: Filoména Chrétiena de Troyes

V prologu k veršovanému artušovskému románu *Cligès*, složenému v sedmdesátých letech 12. století, jeho autor Chrétien de Troyes uvádí, že kromě artušovských příběhů o *Erecovi* a *Tristanovi* stojí také za překlady Ovidiových *Léků na mor Amora* a *Umění milovat*, a dále dvou příběhů z VI. knihy *Proměn:* „o kousnutí do ramene" a „o proměně dudka, vlaštovky a slavíka". Z tohoto výčtu se dodnes dochoval pouze román *Erec* a pravděpodobně i zpracování příběhu posledního, o Téreovi, Prokné a Filoméně. Chrétienova *Filoména* se totiž později stala součástí souboru *Ovide moralisé*, francouzského překladu *Proměn* ze 14. století. Chrétien klade všechny své zmíněné překlady z latiny „an romans" na roveň, ať už přepracovává texty Ovidiovy, či třeba jen o generaci staršího kronikáře Geoffreye z Monmouthu. Příběhy řecké i britské jsou představeny jako dávné historie, jež autor převádí do srozumitelného jazyka a aktuální, živé podoby. Přitom na sebe v jeho pojetí navazují – román *Cligès* je koncipován jako svědectví o přenosu kultury z antického Středomoří do středověké Francie, a to na příkladu dobrodružství Artušových rytířů. Ve svém příspěvku představím způsob, jímž Chrétien k překladu *Filomény* přistoupil, a následně se zaměřím na interpretaci básně v kontextu jeho nejznámějších děl, pěti artušovských románů: i) *Filoména* jako příběh je obrazem překladatelského procesu, ilustruje „vytržení jazyka" z původního kulturního prostředí a následné hledání nových významů a komunikačních prostředků; ii) dochovaný text umožňuje sledovat, jak ve 12. století překlady z klasické latiny do románského jazyka slovníkem a motivy ustavují středověkou rytířskou dvornost, promýšlení lásky a jejích vhodných i nebezpečných podob, emocí, genderových kategorií a vůbec mocenských vztahů. Přepracovaný Ovidiův příběh se zde stává např. nositelem ideologie svobodného souhlasu muže i ženy s manželským svazkem, infanticida je paralelou k neplodnosti cizoložných vztahů, kanibalismem je zde znásilnění připodobněno k incestu, atp.

9:40 … WILKEN ENGELBRECHT (Katedra nederlandistiky FF UP, Olomouc):

Dirc Potter, nizozemský „Ovidius" a jeho Der minnen loep (Běh lásky). Ovidius v pozdně středověkém Nizozemsku

Ve středověku nebyly v Nizozemí žádné univerzity ani (do druhé poloviny 15. století) velké šlechtické dvory. Přesto víme o lidech, kteří studovali ve Francii a přivezli si domů rukopisy s Ovidiovými díly. Některé z těchto rukopisů se zachovaly v knihovně univerzity v Leidenu a v Královské knihovně v Haagu.

Písař holandských hrabat Dirc Potter (ca. 1365–1428) napsal kolem roku 1411 soubor básní *Der minnen loep* (Běh lásky) ve čtyřech knihách celkem o 11.000 verších. Ve svých básních postupně probírá hloupou, dobrou, nepovolenou a povolenou lásku. Později (po r. 1415) napsal ještě *Blomme der doechden* (Květ ctnosti) a *Vn Melibeo ende van sinre vrouwen Prudencia* (O Melibeovi a o jeho ženě Prudencii), adaptace italské *Fiore della virtù* Tommasa Gozzadiniho (1260–1330) a *Liber consolationis* (1246) Albertana da Brescia (ca. 1195–ca. 1251).

Dirc Potter nebyl prvním nizozemským literátem, jenž zpracoval Ovidiovskou tematiku. Nejznámější a nejvšestrannější středověký nizozemský básník Jacob van Maerlant (ca. 1235–po 1300) – jeho přezdívka byla „Otec všech nizozemských básníků" – ve svém díle tu a tam ukazuje znalost Ovidiových děl, a dále se zachovaly různé anonymní fragmenty básní s ovidiovskou tematikou. Potter byl ale prvním, který zbásnil samostatnou nizozemskou *Ars amandi*. Potterovo dílo zároveň představuje přechod od středověku k rané renesanci v nizozemském prostředí. V přednášce je představena Potterova báseň ve vztahu k Ovidiovým *Ars amatoria*, *Remedia amoris* a *Heroides* a ke středověkému školství v Nizozemsku.

10:00 … diskuse k VI. sekci

10:30 … přestávka

VII. SEKCE: OVIDIUS A HUMANISTICKÉ PÍSEMNICTVÍ

předsedající: JARMILA BEDNAŘÍKOVÁ

10:45 … MARCELA SLAVÍKOVÁ (Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku FLÚ AV ČR, Praha):

Recte enim a Nasone tuo scriptum est: P. Ovidius v díle Erasma Rotterdamského

Erasmus Rotterdamský (1466–1536) v dopise příteli Corneliovi Gerardovi z května roku 1489 vyjmenovává autory, kteří jsou dle jeho názoru hodni následování v poezii a próze. Ovidius je zde mezi básníky jmenován na třetím místě hned po Vergiliovi a Horatiovi. Cílem tohoto příspěvku je důkladným studiem Erasmových spisů stanovit míru zastoupení Ovidia v díle Erasma Rotterdamského a zjistit, zda se použití citací z Ovidia a aluzí na jeho texty v jednotlivých Erasmových spisech liší, či nikoli. Současně bude určeno, k jakým účelům citace z Ovidia Erasmovi nejčastěji slouží.

11:05 … ERIKA JURÍKOVÁ (Katedra klasických jazykov FF TU, Trnava):

Recepcia Ovidia u slovenských humanistov (Leonard Stöckel, Martin Rakovský, Valentín Ecchius a Adam Proserchom)

Ako humanistickí autori prijímali Ovidia? Boli jeho práce populárne? Aké miesto zaujímali Ovidiove verše v humanistickom „umení veršovať"? Príspevok sa bude zaoberať recepciou Ovidia a jeho diel u humanistických autorov pôsobiacich na území dnešného Slovenska. Na príklade diela Adama Proserchoma *Threnus Astraeae* (1611), Leonarda Stöckela *Apophthegmata illustrium virorum* (1570), príležitostných veršoch Martina Rakovského a učebnice poetiky vydanej Valentínom Ekchiom *De versificandi arte Opusculum* (1521) autorka bude demonštrovať, ako humanisti pracovali s veršami antickej autority a akým spôsobom sa ju pokúšali imitovať. Cieľom projektu bude

zároveň poukázať na ovídiovské alúzie u vybraných autorov v kontexte rozvoja uhorskej literatúry.

11:25 … MARKÉTA MELOUNOVÁ (Ústav klasických studií FF MU, Brno):

P. Ovidius Naso a další římští básníci v cestopisu Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic

Učený cestopis pana Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic a na Pecce atd. představuje vynikající materiál k intertextové analýze. Autor nenechává nikoho na pochybách o tom, že účelem jeho cestopisu není pouze informovat o svém dobrodružném putování do východních krajin, uskutečněném v krajně nebezpečných časech, nýbrž dává jasně najevo, že mu na srdci leží všestranné poučení domácího čtenáře, jak po stránce věcné, tak morální. Cestopis obsahuje odkazy na pozoruhodné množství autorit ze širokého okruhu tematického i časového, od starověku po začátek 17. století, od Homéra po nejnovější literaturu. Korpus autorit, na něž pan Harant odkazuje a z nichž cituje či parafrázuje, zahrnuje také římskou poezii. Příspěvek se bude zabývat recepcí postavy a díla Publia Ovidia Nasona v cestopisu, tedy otázkou, jaké místo mezi Harantovými autoritami zaujímá Ovidius a jeho práce, též ve srovnání s osobami a díly dalších římských básníků. Ovidius v cestopisu vystupuje pouze jako citátová autorita, nikoliv také jako historická osobnost, jako je tomu v případě jiných antických autorů (např. M. Tullius Cicero, sv. Jeroným). Pan Kryštof zná vícero Ovidiových básnických děl, cituje mimo jiné i „kontroverzní" *Umění milovat*, a to v poněkud překvapivém kontextu; ovidiovské aluze najdeme rovněž v dedikačních básních, připojených k cestopisu. Příspěvek bude analyzovat jak formální, tak obsahový aspekt Harantových citací z Ovidia: pojedná o kontextech, v nichž jsou Ovidiova díla citována, o tom, jaké informace jsou z nich čerpány, jak přesně jsou citována ve srovnání s jinými autoritami a jak přesně jsou informace přebírány, a konečně nakolik je pravděpodobné, že pan Harant s Ovidiovými díly skutečně pracoval a citace pouze nepřebíral odjinud (neboť je prokázáno, že ani uvedení bibliografické citace s přesností na knihy nebo kapitoly nemusí znamenat, ani že se jedná o citaci primární, ani že je v pořádku obsahově).

11:45 … diskuse k VII. sekci

12:15 … polední pauza

VIII. SEKCE: OVIDIUS V DIVADLE A PŘEKLADECH

předsedající: SYLVA FISCHEROVÁ

13:45 … ELIŠKA ŠOLCOVÁ (Katedra divadelní vědy / Ústav řeckých a latinských studií FF UK, Praha) – ELIŠKA POLÁČKOVÁ (Kabinet pro klasická studia FLÚ AV ČR, Praha / Katedra divadelních studií FF MU, Brno):

Divadelní potenciál Listů heroin

Na základě proměny divadelních žánrů za raného císařství se dá předpokládat, že ke scénickému ztvárňování mohly sloužit i primárně nedramatické texty. Jedním z takových případů pravděpodobně byly i Ovidiovy *Listy heroin*. Ovidiův inovativní žánr – fiktivní dopis antické hrdinky psaný ve formě elegie – může fungovat jako vnitřní monolog hrdinky, který vede dialog se svým adresátem a s divákem zároveň. Mnoho pasáží z *Listů* funguje gesticky, tedy v sobě nese implicitní pohybová, mimická či orální gesta, jež se realizují v případné divadelní inscenaci textu. Text *Listů* je řízen specifickým temporytmem, který výpověď člení do jednotlivých celků, situací, a napomáhá tak pointování celé výpovědi, a tedy dramatické situace. Na konkrétních pasážích z vybraných *Listů heroin* bude ukázáno, jak v nich funguje anticipovaná ostenze, tedy ona tušená potencialita tělesného jednání zakódovaná v textu samém.

14:05 … JAKUB ŽYTEK (Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK, Praha):

Heroides v češtině třikrát jinak: kterým metrem se vydat?

Příspěvek se věnuje třem typově i ideově odlišným překladům Ovidiových *Listů heroin*, které jsou v češtině k dispozici: klasickému v přízvučném hexametru (Mertlík), v rýmovaném alexandrinu (Bureš) a volnému přebásnění (Fišer). Na základě porovnání některých jejich klíčových charakteristik (rytmická struktura, vystižení obsahu a významů v cílovém jazyce, licence atd.) se příspěvek zabývá také obecnými a dosud aktuálními problémy latinsko-české translatologie a odvažuje se předložit jistý návrh, jakými principy by se mohlo překládání z latiny do češtiny ubírat (princip funkční a žánrové nápodoby).

14:25 … MARTIN BORÝSEK (Centre for Medieval literature, University of York):

Mluví Múzy hebrejsky?

Pěvec něžných lásek a učený básník Publius Ovidius Naso pro nás neodmyslitelně representuje antický kulturní odkaz, na němž, jak si rádi říkáme, spočívá jako na spolehlivém pilíři i dnešní západní společnost. Hledáme-li pilíře další, obvykle jeden nacházíme v „židovsko-křesťanské" etice a právní tradici.

V tomto kontextu bylo pro moderní Evropany často snadné vidět v Židech spíše memento zářné minulosti a kurátory prastarého pokladu než jeden z mnoha malých evropských národů, jež v průběhu devatenáctého a počátku dvacátého století podstoupily bouřlivou právní, ekonomickou a kulturní emancipaci a vybudovaly si i sebevědomí členů „rodiny národů".

V případě Židů hrála v tomto procesu významnou roli neobyčejně úspěšná resuscitace hebrejštiny jako jazyka každodenní komunikace a posléze i intelektuální a umělecké tvorby. Recepce klasické evropské vzdělanosti a jejího korunního klenotu, řecko-římské antické literatury, se přitom stala jedním z živých podnětů pro rozvoj novohebrejské jazykové kultury. Metrické překlady *Illiady* a *Odysseie* z pera Šaula Černichovského (1875–1943) byly ve své době s nadšením přivítány jako důkaz, že nově definovaný židovský národ má vlastní klasicko-filologickou tradici a stojí tak naroveň dalším vyspělým národním společnostem západního světa.

Ve svém příspěvku se pokusím posoudit, jakými cestami se ubíralo novohebrejské překladatelství latinské poesie v novější době a na ukázkách z děl Ovidiových, Horatiových a Catullových nabídnu k úvaze, nakolik je moderní hebrejština, ve srovnání například s moderní češtinou, schopna plodně zprostředkovat estetický dojem časoměrných latinských veršů. Mým cílem je představit, jak se ve výsledné podobě spájí překladatelův osobní vztah k jeho hebrejské mateřštině, klasicko-filologická erudice a pochopení ducha originálu a odkaz středověké hebrejské poesie s jejími svébytnými metrickými a strofickými zákonitostmi. Vhled do osudů starořímské poesie v rámci literatury malého, ale dynamického národa s hlubokými kulturními kořeny nám kromě obecného rozšíření obzorů poskytne mimo jiné i příležitost posoudit, nakolik v tomto případě platí, že *mutato nomie de te fabula narratur*.

14:45 … diskuse k VIII. sekci

15:15 … závěrečná diskuse

16:00 … zakončení kolokvia